

Kõigele, mida laps kogeb, annab ta tähenduse ise

Autor: Sigrid Petoffer, PRIDE koolitaja ja MTÜ Oma Pere üks loojatest

Veebruar 2021

„Tead, ma ei usu, et sa minust hoolid. Nagunii lähed ühel päeval siit minema. Kõik on minu juurest ära läinud“, ütles mulle 9- aastane Toomas (nimi muudetud) peale lühikest vestlust ühe vahejuhtumi pärast. Ta istus kössitõmbunult minu vastas toolil, ta oli nii vihane. Nimelt oli ta minu juurde rahunema saadetud. Mul oli valus teda nõnda seal istumas näha ja kinnitasin: „Praegu olen ma siin ja hoolin. Saan aru, et sul on seda raske uskuda“. Päeval, kui jätsin head aega nii laste kui oma kolleegidega Haiba lastekodus, nägin silmanurgast Toomast õue suundumas. Jõudsin vaid mõelda, et tal oli tol korral õigus - ma ju lähengi ära. Osa Toomase loost on minuga tänaseni. Mida võttis tema endaga kaasa elust Haibas, seda ma kahjuks ei tea.

Igast lapsest jäävad jäljed, mis aitavad tal tagasi vaadates aru saada iseendast ja oma loost – fotod, paigad, joonistused, mälestused, inimesed, sündmused. Kuidas on see lapse jaoks, kui ta kõrval pole inimest, kes neid jälgi oskab või saab kokku koguda - nii kergemaid kui raskemaid, soojendavaid kui ärevaid hetki? Kas keegi on ta lähedal, et neid jälgi märgata, imetleda, salvestada, jäädvustada, meenutada, sünni- ja kasvupere üheks tervikuks heegeldada? Olen kohtunud lastega, kelle jaoks on talletatud tema lugu, aga olen sirvinud ka lapse toimikut, kus on pelgalt paar iseloomustust ja kohtuotsus. Viimase näite puhul pole kahjuks lapsele iseseisvudes midagi kaasa anda, millele rasketel hetkedel toetuda. Lapse loo kogumine peab olema kellegi mõtestatud tegevus.

Kord ühel kohtumisel tulevase lapsendajaperega ütles isa, et kunagi ehk enne PRIDE koolitust, olin ma kindel, et ma ei räägi lapsele tema mineviku kohta midagi. Aga täna ma mõtlen nii, et kuidas ma saan küll oma lapsele teha seda, et ma ei räägi temaga asjadest, mida ma tean. Selle asemel ütlen, et kui sa kord suureks saad, siis mine ja uuri ise. Pigem ma julgustan teda, et kui oled valmis selle teemaga kohtuma, siis mine ja uuri, ma olen su kõrval. Tõsi, enam ei arutleta selle üle, et kas lapsega rääkida tema minevikust, vaid soovitakse arutada teemal mida ja kuidas rääkida. Võin kinnitada, et see pole alati nii lihtne. Kuidas siis ikkagi rääkida lapsega sellest, et sulle elu andnud isa on vanglas kellegi tapmise eest või sünniema elab teises riigis oma uue perega. Kindel on aga see, et lapsel on õigus teada, mis juhtus ning lapsega tuleb sellest rääkida toetavalt ja ausalt.

Aastaid tagasi soovis minuga kohtuda inimene, kes oli enesele teadmata kasvanud lapsendajaperes. Mingid märgid kogunesid ja näitasid talle, et ta võib olla lapsendatud. Arhiivist saadud toimik kinnitas tema sisetunnet. Ta tahtnuks seda kuulda oma vanematelt, mitte lugeda paberilt. Minuga kohtumisele oli ta kaasa võtnud peotäie koopiaid, kus oli lehekülgede viisi teksti tema tervise, koduse olukorra ja elu-olu kohta. Kuulasin teda suure huvi ja imestusega, kui rahulikult ta sellesse kogutud materjali suhtus. Mõned tunnid peale tema lahkumist lugesin läbi mulle usaldatud paberid. Tunnistan ausalt, et midagi head, ilusat ega ka toetavat seal ei olnud. Mõtlesin siis ja tunnen huvi ka täna selle kohta, mida sisaldavad laste toimikud, millele nad ise täiskasvanuna ligi pääsevad.

Need on vaid mõned lood, mis ajendasid meid MTÜ-s Oma Pere identiteedi teemat taas uurima. Vajasime rohkem infot inimestelt, kes on vanemaks ja hooldajaks sünniperest eraldatud lastele. Eesmärgiks oli seminaride „See on minu lugu“ korraldamine, et kutsuda kokku kõik osapooled, keda teema puudutab. Ühtekokku 107 inimest vastas meie küsimustele: millist informatsiooni olete saanud lapse kohta ja millistest allikatest; kas saadud informatsioon on olnud piisav; mida peate oluliseks lapse

kohta teada; kuidas kogute ja hoiate lapse mälestusi; mis takistab või toetab lapsega tema päritolust rääkimist. Vastanutest 62% töötasid asenduskodus ja 38% olid kasuvanemad. Käesoleval aastal ja koos teiste mõttekaaslastega küsime midagi sarnast ka lastelt.

Küsitluse vastustest nähtub, et kõige rohkem antakse vanematele ja hooldajatele informatsiooni sünnivanemate ja päritolupere, aga ka lapse tervise ja kodust eraldamise põhjuste kohta. Samuti jagatakse infot sünnipere varasema eluviisi ja teiste lapsele oluliste inimeste kohta. Peamine informatsiooni andja on kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja ja seejärel võrgustikutöötaja (asenduskodu, kool, lasteaed, perearst jne). Asjakohast infot saadakse dokumentatsioonist (tervisekaart, juhtumiplaan, kohtumaterjalid jne) ja lähisugulastelt. Kõige olulisemaks saab pidada asjaolu, et lapsed ise räägivad oma elust. Saime teada, et info on tihti lünklik, vähene ja/või saabub hilinemisega. Teema on lapse jaoks sedavõrd oluline, et vajab valdkonna edendajate ja kasuperede ühtset mõistmist ja kokkulepet - kuidas seda teha nii, et kogutud teave oleks last ja teda kasvatavat perekonda toetav.

Üle poole küsitluses osalenutest (60%) pidas saadud informatsiooni lapsega seonduva kohta ebapiisavaks. Kõige rohkem soovivad kasupered teavet lapse tervise, seejärel tema sünnipere ja varasemate traumakogemuste kohta. Vähem oluliseks peeti infot, mis puudutab hobisid, harjumusi ja hariduslikke vajadusi. Kuigi laste minevikumeenutustes olid esimesel kohal positiivsed mälestused sünniperest nagu fotod, kodu lõhn ja esemed, siis mäletavad lapsed ka negatiivseid asju. Vaid mõned näited nagu: isa peksis ema, kokkupuuted politseiga või mure õdede-vendade pärast, annavad aimu, kui palju on lastel läbitöötamata negatiivseid mälestusi. Vanematena tasub olla tähelepanelik ja mõista, kuidas on varasemad traumakogemused last mõjutanud. Sümptomid võivad väljenduda unehäirete, agressiooni, ärevuse ja keskendumisraskuste näol või mõnel muul moel – igal juhul mõjutab see lapse ja vanema suhet.

Lapsega tema minevikust rääkimist takistab küsitluses osalenute sõnul kõige enam laste (eriti teismeliste) vähene huvi ja soovimatus nendel teemadel rääkida. Kuigi võib näida, et lapsed ei taha rääkida, siis tegelikult nad ei julge ega oska seda teha. Jäljed meie lugudes on meie omad ja olulised. Täiskasvanu saab siin abiks olla ja aidata neid ühtseks tervikuks siduda. Mõned täiskasvanud kinnitasid, et neil puuduvad teadmised ja oskused millal, mida ja kui palju lapsele rääkida. Oli ka neid, kes tunnistasid, et nad ei soovi lapsele rääkida tema minevikust: talle haiget teha, vanu haavu lahti kiskuda ega ka senist lapse maailmapilti purustada. Ja siis, kui täiskasvanu võtab vastutuse nendel teemadel rääkida, on abistavateks vahenditeks album, raamat, film või mõni mälestusese. Käivitajaks saavad tihti mingi lõhn või heli, tuttav auto või inimene. Kui vanemad on mängulised ja valmis oma lugu jutustama, siis annab see tõuke ka lapse avanemiseks.

Inglismaal on lapsele eluloo raamatu koostamine sotsiaaltööpraktika osaks juba alates 70ndatest. Samal ajal tehtud uurimustööd näitasid, et beebidena lapsendatud noored ja täiskasvanud kannatavad teatud genealoogilise segaduse all. Sellest tulenevalt hakati koostama juhiseid sotsiaaltöö tegijatele, et aidata vanematel ja lastel seda koos teha. Üheks heaks näiteks on John Reesi (2009) kirjutatud raamat „Eluloo raamat lapsendatud lastele“, kus on praktilised juhendid ülevaate koostamiseks. Raamat aitab lapse jaoks luua ühtse narratiivi, mis on kiindumussuhte tekkimiseks ülioluline ja vastab reeglina küsimustele: mis juhtus, millal ja miks. Traditsiooniline lähenemiskiis, et alustame minevikust ja lõpetame olevikuga on asendunud uuega: olevik, minevik, olevik ja tulevik. Ajalugu, mis on kirjutatud lapse perspektiivist ja mis sisaldab ka positiivset, võiks olla keskel, sest lapsel on pikk tulevik ees.

Hoolimatust, hülgamist ja väärkohtlemist kogenud lapsed on sageli rohkem segaduses oma mineviku pärast, kui lapsed, kes on kasvanud turvaliselt oma perekonnalugude keskel. See omakorda võib süvendada süü- ja häbitunnet ning madalat enesehinnangut. Paljudel lastel on keeruline usaldada täiskasvanuid ja luua turvalisi kiindumussuhteid. Tervenemise tuumaks peetakse minateadlikkust ehk seda, kuidas me mingitele sündmustele või valusatele mälestustele reageerime. Seega oma loo tundmine, läbitöötamine ja traumakogemuste mõtestamine, annavad võimaluse tuua negatiivsed kogemused nähtavale. Eluloo raamatus soovitatakse käsitleda lapse minevikusündmusi tundlikul ja ausal viisil, mis on last abistav. Positiivsed sõnumid nagu näiteks juhtunu pole laps süü või teda on väga oodatud, aitavad negatiivseid tundeid heastada. Teadvustamata jätmine võib süvendada süütunnet ja taashülgamise hirmu. Nendest asjadest rääkimine usalduslikus ja turvalises keskkonnas rahustab last ja annab märku, et ta on aktsepteeritud.

Loodusemees Fred Jüssi on öelnud, et kõige parem kaaslane endale oled ise. Aga kui nii pole, siis on kehvasti. Seni, kuniks lapsel pole oskust ja võimekust olla teadlik iseendast, siis oleme meie täiskasvanud talle peegliks. Mida rohkem me teame, jaksame ja oskame, seda selgem on ka peegelpilt. Meie kogume ja hoiame, aga kõigele, mida laps kogeb, annab ta tähenduse ise.

Täna kõiki meie häid mõttekaaslasi: Ingrid Sindi ja Tallinna Ülikool; Judit Strömpl ja Tartu Ülikool; Triin Lumi ja SEB Heategevusfond; Marina Sepp ja Meelis Kukk - Eesti Asendusliku Töötajate Liit. Aitäh Liis Saarna, Tiina Kivirüüt, Kadi Annuk ja Kirsti Mägi.

Seminaride „See on minu lugu“ kokkuvõtteks said kirja vanematele soovitusel lapsega rääkimiseks:

- Ole julge, aus ja avameelne.
- Leia rääkimiseks turvaline ja rahulik paik.
- Ole emotsionaalselt kohal.
- Hinda oma ressursse ja vajadusel küsi abi.
- Tegutse kogu aeg usaldusliku suhte nimel.
- Ära viivita ja keeruta.
- Arvesta lapse vanust ja arengutaset.
- Vanem võtab vastutuse ka selle eest, mis hakkab juhtuma hiljem/pärast.